

BUCOVINA ÎN AJUNUL ȘI ÎN TIMPUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

CONSTANTIN UNGUREANU

Bukovina on the eve and during World War I

(Summary)

During World War I, the Austro-Hungarian Monarchy wanted to keep the entire Bukovina and even gain new territories in northern Bessarabia and northern Moldavia. Russia claimed the entire province or at least the northern part of it. The government in Bucharest, claiming historical rights and ethno-demographic criteria, wanted the integration of entire province within Romania. Trying to draw Romania in the war on its side, the Austrian diplomacy promised territorial concessions in southern Bukovina.

The Ukrainians from Bukovina claimed more than half of the territory of Bukovina till the river Siret, including the cities of Chernivtsi, Siret and Storajinet. Iancu Flondor prepared, in February 1915, a memorandum, by which he demonstrated, from the historical, ethnographic, economic and cultural point of view, the rights of the Romanians for the Bukovina territory between the Pruth and the Siret. During the course of the Paris Peace Conference, the union of Bukovina to Romania was contested mostly by American delegation which drafted a project of ethnic division of Bukovina. After nearly a year of negotiations within the Peace Conference, the union of Bukovina with Romania, in its historic boundaries, was officially recognized.

Keywords: Bukovina, Bessarabia, Austro-Hungarian Monarchy, Romania, Chernivtsi, Ukrainians, Romanians, Iancu Flondor, Paris Peace Conference.

Bucovina în ajunul războiului

În perioada stăpânirii austriece, în Bucovina s-au produs profunde modificări social-economice, etno-demografice, politice și culturale cu consecințe deosebite pentru populația din acest ținut. La începutul secolului al XX-lea, Bucovina devenise o provincie multiethnică și multiconfesională, în care nicio etnie nu

Analele Bucovinei, **XXII**, 2 (45), p. 477–497, Rădăuți-București, 2015

constituia o majoritate absolută. Potrivit recensămintelor oficiale austriece din anii 1880–1910, realizate după criteriul limbii de conversație a populației, românii bucovineni erau devansați de ucraineni și constituiau doar ceva mai mult de o treime din totalul populației.

Ultimul recensământ austriac, cel din 1910, a înregistrat 794 945 de locuitori în Bucovina: 305 222 (38,4%) vorbitori de ucraineană, 273 216 (34,4%) de română, 168 779 (21,2%) de germană (inclusiv circa 95 de mii de evrei), 36 217 (4,5%) polonezi, 10 389 (1,3%) maghiari¹. Patru districte din nord-vestul Bucovinei (Coțmani, Vașcăuți, Vijnița și Zastavna) erau locuite în mare majoritate de ucraineni, precum și de un număr mic de evrei și polonezi. Districtele cu populație mixtă din partea centrală a Bucovinei (Cernăuți-rural, Siret și Storojinet) erau populate în majoritate de români și ucraineni, dar și de mulți evrei, germani sau polonezi. În restul districtelor din sudul Bucovinei, majoritatea populației era românească, dar erau și multe sate germane, câteva locuite de maghiari și polonezi².

Majoritatea locuitorilor din localitățile urbane erau germani și evrei, urmași de români, ucraineni și polonezi. În 1910, cele 10 orașe și șase târguri din Bucovina aveau peste 190 de mii de locuitori, care constituiau circa 24% din totalul populației. Dintre cei 190 234 de locuitori ai localităților urbane, 90 681 (47,7%) erau vorbitori de germană, 43 637 (22,9%) se considerau români, 34 159 (17,9%) ucraineni, 21 050 (11,1%) polonezi. În capitala Bucovinei, din totalul de 85 458 de locuitori, 41 360 (48,4%) erau germani și evrei, 15 254 (17,8%) ucraineni, 14 893 (17,4%) polonezi și 13 440 (15,7%) români³.

Cele mai urbanizate națiuni erau evreii, polonii și etnicii germani: 60,5% din evrei, 58,1% din poloni și 41,9% din etnicii germani locuiau în orașe și târguri. La români și ucraineni această pondere era de 16% și respectiv 11,2%, iar 99,1% din maghiari și 92,5% din lipoveni locuiau la sate⁴.

Pe parcursul stăpânirii austriece s-a modificat și structura confesională a populației. În Bucovina nu exista o distincție clară între diferitele confesiuni și etnii. Astfel, ucrainenii, germanii, maghiarii, armenii aparțineau unor confesiuni diferite, iar în același timp principalele confesiuni ca ortodoxă, romano-catolică și protestantă cuprindeau reprezentanții mai multor etnii. În Bucovina, aproape toți românii și marea majoritate a ucrainenilor erau ortodocși; circa 7% din ucraineni erau greco-catolici; majoritatea germanilor din orașe și din unele colonii erau

¹ *Die Ergebnisse der Volkszählung vom 31 Dezember 1910 im Herzogthume Bukowina*, în „Mitteilungen des statistischen Landesamtes des Herzogthums Bukowina“, vol. XVII, Czernowitz, 1913, p. 55.

² Constantin Ungureanu, *Populația Bucovinei în 1910 și 1930. Evoluții etno-demografice*, în *In honorem Alexandru Moșanu*, Cluj-Napoca, Editura Academiei Române. Centrul de Studii Transilvane, Presa Universitară Clujeană, 2012, p. 446.

³ Constantin Ungureanu, *Bucovina în perioada stăpânirii austriece (1774–1918). Aspecte etnodemografice și confesionale*, Chișinău, Editura Civitas, 2003, p. 255.

⁴ Constantin Ungureanu, *Populația Bucovinei în 1910 și 1930...*, p. 446.

catolici, iar în restul satelor erau protestanți de credință luterană; polonezii erau în totalitate romano-catolici; majoritatea maghiarilor erau romano-catolici și doar o mică parte – protestanți calvini; o parte din armeni erau catolici, alta – ortodocși gregorieni; lipovenii aparțineau la 2 secte – cu preoți „popovșcina” și fără preoți „bespopovșcina”.

Conform recensământului din 1910, din totalul de 102 925 de evrei din Bucovina, 95 706 (93% din total) considerau germana ca limbă de comunicare, urmată de limbile ucraineană (2 102), poloneză (1 177) și română (1 024). Dintre cei 99 135 de romano-catolici, mai mult de jumătate (50 009) erau etnici germani; luteranii erau aproape toți germani (19 475 din totalul de 20 517). Dintre cei 273 216 vorbitori de limbă română, 268 892 (98,4%) erau ortodocși, iar din cei 305 222 vorbitori de ucraineană, 274 758 (90%) erau ortodocși și 21 508 (7%) greco-catolici. Vorbitorii de limbă poloneză erau în proporție de 8/9 romano- sau armeano-catolici, iar maghiarii aparțineau aproape în totalitate confesiunii romano-catolice⁵.

Recensământul din 1910 a înregistrat în Bucovina circa 800 de mii de locuitori, inclusiv 547 603 (68,4%) ortodocși, 102 919 (12,8%) mozaici, 98 565 (12,3%) romano-catolici, 26 182 (3,4%) greco-catolici, 20 029 (2,5%) luterani, 3 232 lipoveni, 484 calvini, 657 de armeni catolici și 341 de armeni ortodocși⁶. Populația după confesiuni era cea mai diversă în localitățile urbane din Bucovina. În 10 orașe și șase târguri locuiau 64 828 (33,5%) de ortodocși, 62 282 (32,2%) de mozaici, 44 911 (23,2%) de romano-catolici, 14 713 (7,6%) de greco-catolici, 5 785 (3%) de luterani, 244 de lipoveni și 849 de alte confesiuni. În orașul Cernăuți, din totalul populației, 28 613 (32,8%) erau mozaici, 23 474 (26,9%) romano-catolici, 20 615 (23,7%) ortodocși, 9 588 (11%) greco-catolici, 4 294 (4,9%) protestanți⁷.

Deși în ultimele decenii de stăpânire austriacă s-a produs o dezvoltare economică evidentă, totuși Bucovina continua să fie la începutul secolului al XX-lea una din cele mai slab dezvoltate provincii din Austro-Ungaria, cu o economie preponderent agrară. În 1910, circa 71% din populația activă lucra în agricultură, 10% în industrie și meșteșuguri, 10% în comerț și transporturi, iar 9% activau în diferite servicii sau erau liber profesioniști. Majoritatea covârșitoare a românilor și ucrainenilor (88–89% din total) activa în agricultură, pe când ponderea germanilor, evreilor și polonezilor în această ramură a economiei era mult mai mică.

⁵ Constantin Ungureanu, *Populația Bucovinei și Basarabiei sub stăpâniri imperiale (1775/1812–1918)*, în „Archiva Moldaviae”, anul V (2013), Iași, 2014, p. 101–102.

⁶ *Die Ergebnisse der Volkszählung vom 31 Dezember 1910 im Herzogthume Bukowina...*, p. 54–55.

⁷ Constantin Ungureanu, *Bucovina în perioada stăpânirii austriece (1774–1918)*..., p. 255.

În industrie, 48% din muncitori erau germani și evrei, urmași de ucraineni (18%), români (16%) și polonezi (15%)⁸. Consecința cea mai nefastă a stăpânirii austriece de 144 de ani a Bucovinei a fost înstrăinarea etnică și lingvistică a acestui vechi pământ din Țara Moldovei, românii devenind o minoritate etnică, constituind ceva mai mult de 1/3 din totalul populației.

La începutul secolului al XX-lea, Bucovina dispunea deja de un sistem de învățământ dezvoltat, iar circa 96% din totalul copiilor de vârstă școlară frecventa o școală. În 1913, la școlile primare publice și private din Bucovina erau școlarizați 109 441 de copii, din care 41 635 (38%) de români, 38 081 (34,8%) de ucraineni, 23 072 (21,1%) de germani și evrei, 4 791 (4,4%) de poloni și 1 510 (1,4%) de maghiari. În localitățile urbane, peste 50% din elevi erau vorbitori de germană, circa 20–21% români, circa 17–18% ucraineni și circa 10% polonezi. În schimb, la sate cei mai mulți elevi erau de origine română sau ucraineană⁹. În anul de învățământ 1912/13, în Bucovina funcționau 564 de școli primare, dintre care 219 ucrainene, 190 românești, 97 germane, 15 poloneze, 4 maghiare și 39 mixte (inclusiv 17 germano-române, două româno-ucrainene și 5 germano-româno-ucrainene)¹⁰. Până în 1913 au fost înființate și 13 școli primare private românești, majoritatea în sate din nordul Bucovinei.

La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea s-a dezvoltat rapid și învățământul secundar din Bucovina. În ajunul declanșării războiului, în Bucovina ființau 13 gimnazii pentru băieți, dintre care patru germane (la Cernăuți, Siret, Gura Humorului și Storojineț), patru germano-române (la Cernăuți, Câmpulung, Rădăuți și Suceava), două germano-ucrainene (Cernăuți și Coțmani), două ucrainene (Vașcăuți și Vijnița) și un gimnaziu privat polon la Cernăuți. În anul școlar 1913/14, aceste gimnazii erau frecventate de 6 108 elevi, dintre care 3 136 (51,3%) vorbitori de germană, 1 393 (22,8%) ucraineni, 1 268 (20,8%) români, 292 (4,8%) polonezi. Contingentul elevilor era divers și după confesiuni. Cei mai mulți elevi erau mozaici (2 422 – 39,6%) și ortodocși (2 107 – 34,5%), urmași de romano-catolici (815 – 13,3%), greco-catolici (510 – 8,3%) și protestanți (218 – 3,6%)¹¹.

La începutul secolului al XX-lea, s-a îmbunătățit semnificativ și învățământul secundar pentru fete, fiind deschise mai multe licee în principalele orașe din Bucovina. În anul școlar 1913/14, la șase licee pentru fete, cu instruirea în limba germană, învățau 1 388 de eleve, marea majoritate (953 – 68,7%) fiind vorbitoare de germană, urmate de românce (308 – 22,2%), ucrainence (51) și poloneze (48). După confesiuni, cele mai multe eleve erau mozaice (707 – 50,9%),

⁸ *Буковина. Историчний нарис*, Чернівці, Зелена Буковина, 1998, p. 84–85.

⁹ Constantin Ungureanu, *Învățământul primar din Bucovina (1774–1918)*, Chișinău, Editura Civitas, 2007, p. 192–194.

¹⁰ *Ibidem*, p. 187.

¹¹ Constantin Ungureanu, *Gimnaziile din Bucovina*, în „Anuarul Institutului de Istorie, Stat și Drept, anul 2011”, Chișinău, Tipografia „Elan Poligraf”, 2012, p. 177.

ortodoxe (359 – 25,9%) și romano-catolice (221 – 15,9%), urmate de evanghelice (54) și greco-catolice (15)¹².

Cea mai importantă instituție de învățământ din Bucovina era Universitatea din Cernăuți, deschisă în 1875, care activa cu trei facultăți (teologie ortodoxă, drept și filosofie). Numărul studenților a crescut rapid mai ales la începutul secolului al XX-lea (de la circa 400 în 1900, la peste 1 000, după 1910). Contingentul de studenți era divers după limba maternă și confesiuni. În 1913, Universitatea din Cernăuți a fost frecventată de 1 129 de studenți, inclusiv 845 din Bucovina, 186 din Galiția, 54 din România. După limba maternă, 424 erau germani, 302 români, 288 ucraineni, 82 poloni, iar după confesiuni, 420 erau ortodocși, 413 mozaici, 266 catolici, 28 protestanți¹³.

Dezvoltarea rapidă a învățământului primar a contribuit la diminuarea semnificativă a populației analfabete din Bucovina (de la 87,5%, în 1880, la 53,9%, în 1910). La începutul secolului al XX-lea erau știutori de carte 46,1% din locuitorii de peste 10 ani din Bucovina (în 1910), 43,5% din totalul populației din Transilvania și Banat (în 1910), 39,3% din locuitorii de peste 8 ani din România (în 1912) și doar 15,6% din totalul populației Basarabiei (în 1897). În Bucovina, 39,6% din românii în vârstă de peste 10 ani erau, în 1910, știutori de carte¹⁴.

Ultimele alegeri parlamentare și locale din Bucovina, realizate conform noii legi electorale, au consemnat un adevăr incontestabil. Contrar rezultatelor recensămintelor oficiale austriece, numărul alegătorilor români din Bucovina era ceva mai mare decât al alegătorilor ucraineni. În toamna anului 1910 au fost înregistrați 180 414 alegători (bărbați de peste 24 de ani), dintre care 66 569 (36,9%) în listele românești (inclusiv circa 2 000 de alegători maghiari), 64 673 (35,8%) – în cele ucrainene, 35 492 (21,9%) – în cele germane și 9 680 (5,4%) – în cele polone¹⁵. Comparativ cu rezultatele recensământului din același an, cele mai mari deosebiri s-au înregistrat în districtele politice Cernăuți (rural), Siret și Vașcăuți. În districtele judecătorești Vașcăuți și Stănești au fost înregistrați mai mulți alegători români decât vorbitori de limbă română la recensământul oficial. În districtul judecătoresc Cernăuți (rural), recensământul din 1910 a înregistrat 18 060 (40,9%) de vorbitori de română, față de 22 351 (50,6%) de vorbitori de ucraineană, iar în listele cetățenilor cu drept de vot s-au înscris 7 061 (64,3%) de români, față de 3 133 (28,5%) de ucraineni¹⁶.

Rezultatele alegerilor au confirmat ponderea mai mare a alegătorilor români față de cei ucraineni. La alegerile parlamentare din 1907, în Bucovina au fost

¹² Constantin Ungureanu, *Liceele pentru fete din Bucovina*, în „Anuarul Institutului de Istorie, Stat și Drept pe anul 2012”, Chișinău, Tipografia-Reclama, 2013, p. 203.

¹³ Constantin Ungureanu, *Bucovina în perioada stăpânirii austriece (1774–1918)...*, p. 266.

¹⁴ Constantin Ungureanu, *Învățământul primar ...*, p. 206–208.

¹⁵ *Arhivele Naționale București*, Fond Iancu Flondor, inv. 945, Dosar 2, f. 150–156.

¹⁶ Constantin Ungureanu, *Alegătorii din Bucovina, către anul 1910*, în „Analele Bucovinei”, anul IX, 1/2002, București, 2002, p. 117.

exprimate 15 654 de voturi pentru partidele sau candidații germani, 55 957 de voturi pentru candidații partidelor românești și 43 974 de voturi pentru candidații partidelor ucrainene¹⁷. Peste patru ani, la alegerile parlamentare din 1911, în Bucovina s-au consemnat 119 442 de voturi valabile, dintre care 55 946 (46,8%) pentru partide românești, 41 370 (34,6%) – pentru ucrainene, 14 205 (11,9%) – pentru germane și 7 301 (6,1%) – pentru partide evreiești¹⁸. Deși aceste alegeri nu s-au desfășurat pe criterii etnice (polonezii, maghiarii, lipovenii, o bună parte din evrei au trebuit să opteze pentru partide ale altor naționalități), ele au demonstrat superioritatea politică a românilor din Bucovina.

În ajunul declanșării Primului Război Mondial, exista o mare deosebire a conștiinței și identității naționale la românii bucovineni și basarabeni. Românii din Bucovina aveau o puternică conștiință națională românească, dispuneau de învățământ primar și parțial secundar în limba maternă, aveau posibilitatea să activeze în diferite societăți culturale și profesionale, constituite pe criterii etnice. În Bucovina funcționau mai multe partide politice românești, iar românii bucovineni aveau o influență importantă în Dieta provincială de la Cernăuți. În capitala Bucovinei și în alte localități erau editate un șir de ziare, reviste, cărți în limba română, exista și acces la presa românească și la cărțile tipărite în România sau Transilvania. În toate localitățile cu populație românească din Bucovina existau biserici, unde serviciul divin se desfășura în limba română, iar marea majoritate a preoților era de naționalitate română.

Pretenții teritoriale și proiecte de împărțire a Bucovinei, în primii ani de război

În vara anului 1914 a izbucnit Primul Război Mondial care a grăbit descompunerea Austro-Ungariei. Situată în estul Imperiului, Bucovina a reprezentat un mare interes pentru statele din zonă. Monarhia Austro-Ungară dorea păstrarea și chiar extinderea provinciei cu teritorii din nordul Basarabiei (în special ținutul Hotin) și nordul Moldovei. Rusia, mizând pe elementul slav din Bucovina și pe interese geostrategice, pretindea obținerea întregii provincii sau cel puțin a părții de nord a acesteia. Guvernul de la București, apelând la dreptul istoric și criteriul etno-demografic, dorea trecerea întregului ținut la România.

La începutul secolului al XX-lea, mișcarea națională ucraineană din Bucovina a început să se transforme treptat într-o mișcare politică, care revendica o parte din teritoriul acestei provincii. La Lvov, ucrainenii au întemeiat un partid național-democrat, care cerea ca teritoriul locuit de ruteni din Austria (estul Galiției

¹⁷ Fritz Freund, *Das österreichische Abgeordnetenhaus. Ein biographisch-statistisches Handbuch 1907–1913*, Wien, R. Wiener, 1907, p. 16–19.

¹⁸ *Die Ergebnisse der Reichsratswahlen in den im Reichsrat vertretenen Königreichen und Ländern im Jahre 1911*, în „Österreichische Statistik“, serie nouă, vol. 7, caiet 1, Wien, 1912, p. 142–145.

și o parte importantă din Bucovina) să formeze o provincie distinctă, cu o largă autonomie administrativă și legislativă. Obiectivul final era reunirea tuturor pământurilor locuite de ucraineni în cadrul unei Ucraine habsburgice.

Odată cu izbucnirea războiului s-a intensificat activitatea politică a rutenilor din Austro-Ungaria, care doreau, pentru început, constituirea unei Ucraine Mici, alcătuită din Galiția Orientală, Bucovina de nord-vest și Rusia Subcarpatică. Ei revendicau mai mult de jumătate din teritoriul Bucovinei, până la râul Siret, inclusiv orașele Cernăuți, Siret și Storjineț.

Simultan cu propaganda ucraineană, dar în opoziție cu ea, încă înainte de izbucnirea războiului, în Galiția și Bucovina exista și o mișcare panrusă, care revendica practic aceleași teritorii din Austro-Ungaria (estul Galiției, nord-vestul Bucovinei și Rusia Subcarpatică), dar pentru unirea acestora la Imperiul Rus. Această mișcare prorusă s-a intensificat mai ales în timpul războiului, fiind încurajată de succesele militare ale armatei țariste pe fronturile din Galiția și Bucovina. Mișcarea panrusă revendica un teritoriu din Bucovina, care să cuprindă în hotarele sale orașul Siret, apoi râul Siret până la Storjineț, iar de acolo Cosciuia, Straja, Putna, Sucevița, Cacica, Humor, Cârlibaba etc.¹⁹ Astfel, atât mișcarea panucraineană, cât și mișcarea panrusă, revendicau cea mai mare parte din nordul și vestul Bucovinei, inclusiv teritoriul dintre râurile Prut și Siret, cu orașele Cernăuți, Storjineț și Siret.

La începutul războiului, după ce orașul Cernăuți și o parte importantă din nordul Bucovinei au fost ocupate de armata țaristă, în capitala provinciei s-a constituit un comitet rutean, care sprijinea revendicările Rusiei în acest teritoriu. Marele om politic bucovinean Iancu Flondor a aflat despre constituirea acestui comitet rutean și despre intențiile acestuia de a revendica Bucovina dintre râurile Prut și Siret ca un teritoriu locuit în majoritate de ucraineni. Pentru a combate aceste pretenții ale ucrainenilor, Iancu Flondor a întocmit, în februarie 1915, un memoriu, intitulat *Memoriu privitor la fruntariile Bucovinei*. În acest memoriu, el demonstra, din punct de vedere istoric, etnografic, economic și cultural, drepturile românilor asupra teritoriului Bucovinei dintre Prut și Siret.

Iancu Flondor constata, în acest memoriu, că trei premise mai importante vor determina stabilirea noilor hotare ale Bucovinei: a) principiul naționalităților; b) chestia apărării, pentru viitor, a principiului menționat; c) asigurarea prosperității economice a Bucovinei în noile sale hotare. El practic accepta ca teritoriul Bucovinei, situat la nord de râul Prut, să fie pierdut, dar susținea că restul provinciei, în special teritoriul dintre Prut și Siret, trebuia „să fie considerat ca o parte integrală a revendicărilor noastre”²⁰. Iancu Flondor admitea în memoriul său faptul că partea muntoasă din vestul Bucovinei e locuită de o populație compactă ruteană și constata că „pentru cazul extrem și ca *ultima ratio* ar fi cu mult mai

¹⁹ Ion Nistor, *Problema ucraineană în lumina istoriei*, Rădăuți, Editura Septentrion, 1997, p. 183.

²⁰ *Arhivele Naționale București*, Fond Iancu Flondor, inv. 945, Dosar 15, f. 2.

favorabil de a renunța la „munții ruteni” decât la teritoriul conținos dintre Prut și Siret²¹. El demonstra, cu exemple concrete, că recensământul austriac din 1910 nu reflecta corect naționalitatea populației Bucovinei, remarcând că principiul etnic este mult mai corect reflectat în listele alegătorilor, întocmite în toamna anului 1910, conform noii legi electorale, bazată pe votul universal și pe cercuri electorale naționale²².

Memoriul respectiv cuprinde și un tabel statistic referitor la populația localităților din teritoriul Bucovinei, situat între râurile Prut și Siret, până la pârâul Brusnița. Potrivit calculelor sale, în 48 de localități din teritoriul respectiv (inclusiv orașul Cernăuți), locuiau 183 390 de persoane, dintre care 64 643 de români, 46 044 de ruteni și 72 703 locuitori de alte naționalități. Dacă se exclud datele pentru Cernăuți, atunci în celelalte 47 de localități trăiau 100 830 de persoane, inclusiv 50 201 (49,8%) români, 33 713 (33,4%) ucraineni și 16 916 (16,8%) de alte naționalități, în principal germani, evrei și polonezi²³.

Acest teritoriu avea o suprafață de 109 743 ha, dintre care 50 413 ha aparțineau marilor proprietari. În acest teritoriu al Bucovinei existau doar câțiva mari proprietari de origine poloneză, evreiască sau armeană, restul moșiilor aparținând unor proprietari români (cunoscutelor familii Flondor, Grigorcea, Vasilco, Niculiță-Popovici, Hurmuzachi ș.a.). Moșiile Fondului Bisericesc din 12 sate erau considerate, de asemenea, de origine română²⁴.

Așadar, încă la începutul anului 1915, Iancu Flondor demonstra că populația din teritoriul dintre râurile Prut și Siret al Bucovinei era predominant românească, iar pretențiile ucrainenilor sau ale Rusiei de a revendica teritoriul respectiv ca unul locuit în majoritate de ruteni, erau nefondate. Iancu Flondor menționa în memoriul său că, în cazul în care nu se va putea obține întreaga Bucovină, în nici un caz să nu se cedeze teritoriul dintre Prut și Siret cu orașul Cernăuți. El rezuma cele arătate în memoriul său cu câteva cuvinte tranșante: „Fără Prutul ca fruntarie, nicio învoire”²⁵.

Proiecte austriece de cedare parțială a Bucovinei României

Declanșarea războiului a acutizat și mai mult contradicțiile puterilor beligerante în privința Bucovinei. Încercând să atragă România în război de partea sa, atât Rusia, cât și Austria, promiteau importante concesii teritoriale, inclusiv din Bucovina, în favoarea României. La începutul războiului, diplomația austriacă a luat în calcul mai multe scenarii ale evoluției situației în război, inclusiv ca, în cazul unei conjuncturi nefavorabile, să accepte cedarea unei părți din sudul

²¹ *Ibidem*, f. 3.

²² *Ibidem*, f. 4. Constantin Ungureanu, *Memoriul lui Iancu Flondor, din anul 1915, despre hotarele Bucovinei*, în „Analele Bucovinei”, anul X, 2/2003, București, 2003, p. 501.

²³ Constantin Ungureanu, *op. cit.*, p. 506.

²⁴ *Ibidem*, p. 507.

²⁵ Arhivele Naționale București, Fond Iancu Flondor, inv. 945, dosar 15, f. 7.

Bucovinei către România. În zilele de 5, 7 și 8 iunie 1915, la Ministerul de Externe de la Viena s-au desfășurat convorbiri secrete privind Bucovina. Atunci a fost elaborat un document care cuprindea trei variante ale unor posibile cedări teritoriale în Bucovina, care, în dependență de conjunctură, puteau fi luate ca bază pentru negocieri. La acest text este atașat un tabel, în care sunt prezentate districtele judecătorești cu populație majoritar românească și cele unde românii constituiau o minoritate importantă, apoi trei combinații cu lămuriri statistice pentru cele trei variante de cedare parțială a Bucovinei²⁶. Calculele statistice s-au făcut pe baza ultimului recensământ austriac din 1910, deși acesta nu reflecta structura etnică a populației, ci limba de conversație a locuitorilor Bucovinei.

Experții austrieci din Viena, în discuțiile privind eventualele cedări teritoriale în Bucovina, propuneau trasarea viitoarei frontiere de-a lungul unor râuri. Astfel, primele două variante prevedeau ca linia nordică a teritoriului cedat să coincidă cu cursul râului Suceava, până la hotarul cu districtul Suceava. Ultima variantă accepta ca frontieră linia Siretului, până la hotarul cu districtul Vijnița. În toate aceste cazuri nu se ținea cont de specificul așezării localităților românești de pe cursul superior al râurilor Suceava și Siret, unde mai multe sate se întindeau pe ambele maluri ale râurilor respective.

Conform variantei I, experții austrieci propuneau să fie cedate României districtele judecătorești Suceava, Gura Humorului și Solca, precum și partea districtului judecătoresc Rădăuți, așezată pe malul drept al râului Suceava. În acest caz, Austria ar fi cedat un teritoriu cu suprafața de circa 1 289,03 km², unde locuiau circa 181 176 de persoane, dintre care 119 277 (65,8%) români, 42 954 germani și evrei, 10 441 ucraineni, 5 586 polonezi, 2 807 maghiari și 187 de alte etnii. Dacă ar fi fost aplicată această variantă, atunci s-ar fi cedat 90 de localități, iar la Bucovina ar fi rămas 245 de localități²⁷.

Varianta a II-a prevedea cedarea, în afară de teritoriul din varianta I, și a districtelor judecătorești Stulpicani, Câmpulung și Vatra Dornei (cu excepția comunei Cârlibaba), situate în partea muntoasă din sud-vestul Bucovinei. În acest caz, Austria ar fi cedat un teritoriu cu suprafața de circa 3 595,89 km², care era populat de circa 240 165 de locuitori, inclusiv circa 152 365 (63,4%) români, 60 880 germani și evrei, 17 674 ucraineni, 6 272 polonezi, 2 813 maghiari și 237 de alte etnii. Diplomații austrieci considerau că, în cazul acestei variante, la Austria ar mai fi rămas districtele judecătorești Cernăuți, Boian, Storojineț, Ciudei și Siret, care cuprindeau și populație românească. În cazul acceptării acestei variante, Austria ar fi cedat 118 localități, iar la Bucovina rămâneau 217 localități²⁸.

²⁶ Arhivele Naționale București, Fond *Microfilme Austria*, inv. 902, rola 5, pachet IX, p. 577–589 (extras din *Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien, Politisches archiv I, Karton 818*).

²⁷ Constantin Ungureanu, *Trei variante austriece, din anul 1915, de cedare parțială a Bucovinei României*, în „Analele Bucovinei”, anul X, 1/2003, București, 2003, p. 149, 152.

²⁸ *Ibidem*, p. 150, 152.

Dacă ar fi fost aplicată în practică prima sau a doua variantă, atunci satele de pe malul drept al Sucevei din districtul Rădăuți ar fi revenit României, iar cele de pe malul stâng al râului ar fi rămas în continuare în componența Austriei, fiind despărțite astfel Vicovu de Sus de Vicovu de Jos, Frătăuții Noi de Frătăuții Vechi sau colonia maghiară Andreasfalva de alte două sate maghiare, Hadikfalva și Istensegits.

Experții austrieci au luat în calcul și aplicarea unei variante mai radicale, când aproape jumătate din suprafața Bucovinei ar fi urmat să fie cedată României. În acest caz, Austria ar fi cedat în întregime districtele judecătorești Câmpulung, Gura Humorului, Rădăuți, Solca, Stulpicani și Vatra Dornei (fără satul Cârlibaba), precum și părți din districtele Ciudei, Siret și Storojineț, situate pe malul drept al râului Siret. Această cedare corespundea cu linia râului Siret, până la hotarul cu districtul Vijnița. Potrivit acestei variante, teritoriul cedat avea o suprafață de 5 115 km², în care existau 161 de localități cu o populație de cca 346 917 locuitori, dintre care 209 651 (60,4%) români, 80 296 germani și evrei, 36 995 ucraineni, 9 786 polonezi, 9 785 maghiari și 294 de alte etnii. În cazul aplicării acestei variante, la Austria mai rămânea un teritoriu din Bucovina cu o suprafață de 5 327,04 km² și 174 de localități, populate de 448 012 locuitori, dintre care 267 106 (59,6%) ucraineni, 88 555 (19,8%) vorbitori de limbă germană, 63 603 (14,2%) români, 26 424 (5,9%) polonezi, 606 maghiari și 792 persoane de alte etnii²⁹. În cazul aplicării celei de a treia variante, noua frontieră ar fi dezmembrat mai multe sate românești, precum Ropcea, Iordănești, Carapciu, Prisăcăreni, Camenca, dar și orașul Storojineț. De asemenea, la Austria ar fi rămas mai multe sate românești din districtul Siret, situate toate chiar la hotar cu România, dar și mai multe sate românești din apropierea orașului Cernăuți.

Experții austrieci considerau că varianta a treia se apropia cel mai mult de o departajare a Bucovinei după criteriul naționalităților, pentru că prin aceasta s-ar fi ajuns la cedarea întregului teritoriu lingvistic compact românesc. Ei acceptau că, în afara acestor combinații, mai rămânea districtul judecătorec cu populație majoritar românească Boian, dar acest district era teritorial despărțit de restul spațiului lingvistic românesc din Bucovina, fiind situat la nord de râul Prut, la hotar cu Basarabia și în imediata apropiere de capitala Bucovinei.

În cadrul acestor discuții secrete, diplomații austrieci constatau că, restul Bucovinei rămasă la Austria, ar fi suportat imense consecințe economice, politice și culturale și cu greu și-ar mai fi păstrat un statut de autonomie. Ei menționau următoarele: „Dacă nici a treia variantă nu și-ar atinge scopul, atunci s-ar putea pune în discuție, ca un următor pas, doar cedarea întregii provincii; dar, de asemenea, dacă ar trebui să se ajungă la o cedare teritorială pe baza uneia din cele trei variante, atunci nu putem ține în secret faptul că restul Bucovinei, rămasă la

²⁹ *Ibidem*, p. 150, 153.

monarhie, cu greu ar mai putea să existe în continuare ca un ducat autonom și probabil că ar trebui să fie alipită la unul din teritoriile administrative învecinate”³⁰.

Mersul evenimentelor din timpul războiului au zădărnicit speranțele autorităților austriece de a atrage România în război de partea sa, iar discuțiile privind eventualele cedări teritoriale în Bucovina nu au mai fost aplicate în practică. Totuși, însuși faptul elaborării acestor variante secrete de cedări teritoriale denotă că, chiar și după 140 de ani de stăpânire austriacă, autoritățile de la Viena recunoșteau caracterul românesc al Bucovinei și dreptul României de a obține cel puțin o parte din această provincie, populată compact de români.

Proiecte rusești de anexare a Bucovinei

Imediat după izbucnirea războiului, autoritățile ruse au încercat să atragă România în război de partea sa, promițând în schimb susținerea pentru revendicările teritoriale din Austro-Ungaria. La 18 septembrie/1 octombrie 1914, la Petrograd a fost semnat un acord secret româno-rus, potrivit căruia României i se recunoștea dreptul de a reuni „părțile din Austro-Ungaria, locuite de români”. Relativ la Bucovina, acordul stabilea că, în calitate de bază la delimitarea teritoriilor ce urmau să revină sub suzeranitatea României sau Rusiei, trebuia să servească principiul naționalităților³¹. Totuși, acordul respectiv nu preciza mai exact cum urma să fie împărțită Bucovina.

În timpul războiului, au fost elaborate și câteva proiecte rusești de anexare a Bucovinei la Rusia. Primul proiect a fost propus de general-locotenentul F. Vebel. El a fost comandantul corpului de armată care la sfârșitul anului 1914 ocupase aproape toată Bucovina. La mijlocul lunii ianuarie 1915, F. Vebel a înaintat superiorilor săi un proiect de anexare a întregii Bucovine la Imperiul Rus. El considera că trasarea hotarului pentru o împărțire în două a Bucovinei ar fi fost foarte dificil de realizat, fiindcă în sudul Bucovinei era prezent „un amestec de etnii”. De aceea el insista ca sudul Bucovinei să fie în întregime alipit la Rusia³².

Generalul Vebel prezenta și argumente de ordin militar în favoarea proiectului său. El considera că, România în decursul a cinci luni (de la semnarea acordului din septembrie 1914) a avut deplina posibilitate de a ocupa cu armatele sale acea parte a Bucovinei care o interesa. Deoarece România nu a făcut această intervenție, iar armata rusă ocupase și cea mai mare parte a sudului Bucovinei cu prețul a multor vieți omenești, Vebel considera firesc să fie revenicat și acest teritoriu de către Rusia³³.

³⁰ *Ibidem*, p. 151.

³¹ *România în anii Primului Război Mondial*, vol. I, București, 1987, p. 103–104.

³² Ion Varta, *Proiecte rusești de anexare a Bucovinei în perioada Primului Război Mondial*, în „Cugetul”, Chișinău, nr. 2/1993, 1993, p. 37.

³³ *Ibidem*, p. 37–38.

Al doilea proiect de anexare a Bucovinei la Rusia țaristă a fost propus de D. N. Vergun, care era unul din principalii experți la Ministerul Afacerilor Externe a Rusiei în chestiunea Bucovinei și Galiției. Acest document a fost elaborat după semnarea tratatului secret de la București din august 1916, prin care țările Antantei recunoșteau dreptul României asupra Bucovinei până la râul Prut. Autorul proiectului insista ca Cernăuțiul cu o parte a Bucovinei să rămână în posesia Rusiei. În viziunea lui Vergun, Cernăuțiul urma să joace un rol deosebit în realizarea planurilor rusești din România. O atenție deosebită se acorda Facultății de Teologie ortodoxă de la Universitatea din Cernăuți, prin intermediul căreia se dorea atragerea românilor și a altor popoare ortodoxe din Balcani în sfera de influență a Rusiei³⁴.

La sfârșitul anului 1916, A. Gherovsky și arhiepiscopul Harkovului Antoniu au elaborat un proiect de încorporare a întregii Bucovine la Rusia țaristă. Autorii acestui proiect pretindeau că „Rusia creștină, ca apărătoare a popoarelor creștine din Peninsula Balcanică, dispunea de dreptul absolut de a primi întreaga Bucovină”. Conform acestui proiect rusec, anexarea Bucovinei ar fi permis Rusiei să țină sub un control permanent Moldova, Transilvania, cât și întreaga Românie. O atenție deosebită se acorda din nou Facultății de Teologie Ortodoxă din Cernăuți, unde urmau să vină la studii cât mai mulți tineri din România și din alte state balcanice, care să fie educați în spiritul dorit de Rusia. Se aduceau și argumente de ordin economic pentru încorporarea întregii Bucovine la Rusia. După părerea autorilor acestui proiect, în teritoriul bucovinean, care, conform Tratatului din august 1916, trebuia să intre în componența României, era concentrat grosul avuției naționale a Bucovinei, în zona muntoasă din sud-vestul provinciei erau zăcăminte de petrol, sare, fier, iar Fondul Bisericesc Ortodox avea cele mai întinse posesiuni de pădure în sudul Bucovinei³⁵.

Autorii acestui document mai menționau că, după alipirea teritoriilor românești din fosta Austro-Ungarie la România, „toate pretențiile românilor se vor referi la Basarabia”, iar Rusia, după eliberarea românilor de sub jugul austro-ungar, „în ochii românilor se va transforma din dușman principal în unicul dușman”. Astfel, autorii acestui proiect susțineau că, dacă se accepta cedarea Bucovinei la România, Rusia risca să piardă și Basarabia³⁶.

Toate cele trei proiecte rusești, elaborate în anii 1915–1916, demonstrează că, în cazul unui război victorios, Rusia ar fi anexat cea mai mare parte a Bucovinei cu orașul Cernăuți, fără a respecta condițiile de intrare a României în război de partea Antantei. Evoluțiile ulterioare din Imperiul Rus au zădărnicit realizarea, la acea etapă, a proiectelor de anexare a Bucovinei. Însă ceea ce nu a reușit Rusia țaristă în timpul Primului Război Mondial, a înfăptuit URSS în anul 1940, când erau ocupate Basarabia, nordul Bucovinei și ținutul Herța.

³⁴ *Ibidem*, p. 38.

³⁵ *Ibidem*, p. 38–39.

³⁶ *Ibidem*, p. 39.

Situația din Bucovina în timpul războiului

După declanșarea războiului, în 1914, România a reușit timp de doi ani să-și păstreze neutralitatea, dar autoritățile de la București au negociat cu reprezentanții țărilor beligerante condițiile de intrare în război, în speranța de a recupera cel puțin o parte din teritoriile locuite de români din Monarhia Austro-Ungară sau din Rusia Țaristă. În urma unor tratative îndelungate, la 4/17 august 1916, a fost semnat la București un tratat secret între România și țările Antantei, prin care Franța, Anglia și Rusia recunoșteau drepturile României asupra teritoriilor românești din Transilvania, Banat, Crișana, Maramureș și Bucovina. Acest tratat secret prevedea, la art. IV, că „linia de hotar va începe de la Prut, de la un punct al frontierelor actuale între Rusia și România, aproape de Novosulița și va urca râul până la granița Galiției, la întâlnirea Prutului cu Ceremușul. De aici va urma frontiera dintre Galiția și Ungaria până la punctul Steag, cota 1655...”³⁷. Astfel, Rusia își moderase pretențiile sale asupra acestei provincii și, prin respectivul tratat, acceptase ca, în cazul unui război victorios, să obțină doar Bucovina dintre Prut și Nistru, restul teritoriului, inclusiv orașul Cernăuți, urmând să se unească cu România. Prevederile acestui tratat secret în privința Bucovinei practic coincideau cu condițiile expuse de Iancu Flondor în memoriul său din februarie 1915, unde se insista să nu se semneze nicio înțelegere fără acceptarea râului Prut ca viitor hotar în Bucovina.

În timpul războiului, Bucovina a fost grav afectată de operațiunile militare, fiind de trei ori ocupată parțial de armatele țariste. Cele mai crâncene lupte s-au dat în extremitatea de nord-est a Bucovinei, la hotarul cu Basarabia, și în sud-vestul Bucovinei, la trecătorile din Munții Carpați. După lupte poziționale, la hotarul cu Basarabia, armata rusă a trecut în ofensivă, ajungând pe 30 august la râul Prut. Administrația austriacă s-a transferat la 31 august de la Cernăuți la Vatra Dornei, iar trupele austriece s-au retras în direcția sud-vest. Deja la 2 septembrie, armata rusă a intrat în capitala Bucovinei, iar către mijlocul lunii septembrie, linia frontului s-a stabilizat de-a lungul râului Siret. În octombrie a urmat ofensiva armatei austriece, la 21 octombrie fiind recuperat orașul Cernăuți.

După restabilirea administrației austriece la Cernăuți, deputații Nikolai Wasilko și Aurel Onciul i-au îndemnat pe țăranii ucraineni, respectiv români, să formeze corpuri de voluntari, pentru a ajuta trupele austriece. Corpul de voluntari ucraineni (circa 1 360 de persoane) s-a adunat la Seletin și, la 20 noiembrie 1914, a depus jurământul de credință. La inițiativa lui Aurel Onciul, la 22 noiembrie a avut loc o adunare la Suceava, unde s-a decis constituirea unui batalion de legionari

³⁷ Pavel Țugui, *Bucovina. Istorie și cultură*, București, Editura Albatros, 2002, p. 308.

români. La 2 decembrie 1914, circa 1 500 de legionari români s-au concentrat la Câmpulung și au depus jurământ în fața colonelului Fischer³⁸.

Între timp, armata rusă a trecut din nou în ofensivă, iar la 26 noiembrie austrieii au fost nevoiți să părăsească Cernăuții. Către 4 decembrie, frontul s-a stabilit pe linia Hadikfalva-Rădăuți-Vicovu de Sus-Straja. Până la începutul lunii ianuarie 1915, aproape toată Bucovina a fost ocupată de armata rusă, aceasta fiind oprită la trecătoarea Mestecăniș. La începutul lunii februarie, a demarat o nouă ofensivă austriacă în Bucovina. Ca rezultat, la 9 februarie a fost recuperată Suceava, la 10 – orașul Rădăuți, la 13 – Vijnița și Berhomet, la 14 – orașul Storojineț, iar la 17/18 februarie, armata austriacă a intrat în Cernăuți³⁹.

Pe parcursul anului 1915, cele mai importante lupte s-au dat în spațiul dintre Prut și Nistru. Confruntări violente au avut loc în ianuarie 1916 în apropierea satelor Toporăuți și Rarancea. După câteva luni de relativă acalmie, la începutul lunii iunie 1916, armata rusă a trecut într-o nouă ofensivă de amploare. Cea mai mare bătălie s-a produs lângă Ocna și alte sate din apropiere. După două săptămâni de lupte violente, linia frontului a fost spartă, la 18 iunie era cedat orașul Cernăuți, iar în decurs de o săptămână era ocupată aproape toată Bucovina, până la trecătoarea Mestecăniș. În zona Vatra Dornei – Cârlibaba s-a stabilizat noua linie a frontului, care s-a menținut mai bine de un an, până în iulie 1917. Atunci armata germană a întreprins o ofensivă de amploare în Galiția, iar trupele ruse din Bucovina au fost nevoite să se retragă, pentru a nu fi încercuite. La 2 august era eliberat orașul Cernăuți, iar, în scurt timp, și întreaga Bucovină⁴⁰. Acțiunile militare au dus mari pagube economiei și populației Bucovinei. Cele mai mari distrugerii s-au produs în satele din zona dintre Prut și Nistru, mai ales la hotarul cu Basarabia, unde au avut loc cele mai violente confruntări militare.

Între timp, în Rusia s-a produs revoluția bolșevică, în decembrie 1917 a fost semnat un armistițiu, iar la 3 martie 1918 s-a încheiat la Brest-Litovsk o pace separată între Rusia și Puterile Centrale. La începutul anului 1918, Rada de la Kiev a proclamat independența Ucrainei, revendicând și teritoriile locuite de ucraineni din Galiția, Bucovina, Basarabia și Maramureș. Austria, însă, dorea păstrarea teritoriilor sale din est, dar era de acord să unească teritoriile ucrainene din Galiția și Bucovina într-un regat autonom. La 9 februarie 1918, reprezentanții Ucrainei și Austriei au semnat la Brest-Litovsk un tratat secret, prin care Austro-Ungaria urma să primească o cantitate însemnată de cereale, în schimb autoritățile de la Viena se obligau să formeze o nouă provincie austriacă, care să cuprindă partea de est a Galiției și Bucovina. Însă, din cauza opoziției deputaților polonezi și a evenimentelor din timpul războiului, această problemă nu a ajuns să fie discutată în Parlamentul de la Viena.

³⁸ Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, București, Editura Humanitas, 1991, p. 358–360.

³⁹ Alexander Randa, *Die Bukowina in den Weltkrieg*, în *Buchenland. 150 Jahre Deutschtum in der Bukowina*, München, Verlag des Südostdeutschen Kulturwerks, 1961, p. 137–138.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 144, 147–148, 151.

Totodată, încă în anul 1917, cea mai mare parte a României a fost ocupată de armatele germane și austro-ungare, iar guvernul de la București s-a mutat temporar la Iași. În aceste împrejurări, la 5 martie 1918, a fost semnată o pace preliminară la Buftea, iar armata română s-a retras din unele teritorii, inclusiv din districtele Suceava și Siret din sud-estul Bucovinei. La 7 mai 1918, este semnat tratatul de pace de la București, prin care România renunță la teritoriile românești din Austro-Ungaria, iar teritoriul Bucovinei urma să fie mărit cu o parte din ținutul Hotin, cu zona Herței din județul Dorohoi și cu zona Dornei din România. În urma semnării acestui tratat, România pierdea aproape 6 mii de km², dintre care circa 600 km² urmau să fie incluși în componența Bucovinei lărgite⁴¹. Dacă acest tratat ar fi intrat în vigoare, atunci o zonă muntoasă, situată la sud de Vatra Dornei, câteva sate din apropierea orașelor Suceava și Siret, precum și un teritoriu important din zona Herței, inclusiv târgurile Herța și Mihăileni, ar fi fost incluse la Bucovina, în componența unei Austro-Ungarii reorganizate.

După semnarea tratatelor de pace cu Rusia și Ucraina, trupele germane și austro-ungare au ocupat teritorii importante din Ucraina, dar și o parte din ținutul Hotin, până la târgul Lipcani. În toamna anului 1918, se prevedea să fie extinse districtele Câmpulung, Gura Humorului și Siret, cu teritoriile cedate de România să fie înființat un district judecătoresc cu reședința la Țureni, care să includă și satele din zona Herței, și să fie creat un district judecătoresc nou, cu sediul la Hotin, care să cuprindă localitățile din nordul Basarabiei, ce urmau să fie incluse în componența provinciei Bucovina⁴². Astfel, încă la începutul toamnei anului 1918, autoritățile austriece sperau nu numai să păstreze întreaga Bucovină, dar chiar să extindă hotarele acestei provincii cu teritorii din nordul Basarabiei (din ținutul Hotin) și din nordul Moldovei (zona Herța și împrejurimile muntoase de lângă Vatra Dornei). Evenimentele de pe frontul de vest, însă, au zădărnicit realizarea acestor planuri anexioniste.

Bucovina în toamna anului 1918 și pretențiile teritoriale ale ucrainenilor

În lunile august și septembrie 1918, armatele aliate ale țărilor Antantei au inițiat ample ofensive pe Frontul de Vest, iar trupele austro-germane au suferit înfrângeri, ceea ce a grăbit încheierea războiului. La 4 octombrie 1918, în Parlamentul de la Viena s-au pus în discuție cele 14 puncte ale președintelui american Woodrow Wilson. Unul din aceste puncte prevedea că popoarele din Monarhia Austro-Ungară aveau dreptul să se organizeze autonom. Însă, cehii, polonezii, maghiarii și slavii din sudul Monarhiei Austro-Ungare deja nu mai acceptau o reorganizare politică a Imperiului și optau pentru deplina independență

⁴¹ *Буковина 1918–1940 рр.: зовнішні впливи та внутрішній розвиток*, Чернівці, Зелена Буковина, 2005, p. 46.

⁴² Erich Prokopowitsch, *Das Ende der österreichischen Herrschaft in der Bukowina*, München, Oldenbourg, 1959, p. 11–12.

față de autoritățile de la Viena. La fel au procedat și reprezentanții ucrainenilor din Parlamentul austriac. Astfel, deputatul ucrainean Petruszewycz a solicitat constituirea tuturor ucrainenilor din Austro-Ungaria într-un singur stat și unirea acestuia la Ucraina, renunțând astfel la poziția anterioară de rămânere în componența Austro-Ungariei⁴³.

La 16 octombrie 1918, împăratul Carol I de Habsburg a emis proclamația *Către popoarele mele*, în încercarea de a salva Monarhia Austro-Ungară și a o reorganiza pe principii federative. Prin acest manifest, împăratul accepta reorganizarea Austro-Ungariei într-o federație de șase state „independente” – austriac, ungar, ceh, iugoslav, polonez și ucrainean, Transilvania rămânând în continuare, în componența Ungariei⁴⁴. În acest manifest nu se preciza statutul Bucovinei și al orașului Triest cu regiunea alăturată, dar se specifica că locuitorii acestor provincii ar urma să decidă sub ce formă vor fi incluși în cadrul viitorului stat federativ. În ședința Parlamentului austriac din 22 octombrie, deputatul social-democrat Gheorghe Grigorovici s-a pronunțat cu fermitate împotriva împărțirii Bucovinei și l-a acuzat pe deputatul ucrainean din Bucovina Nikolai Wasilko că, în timpul negocierilor de pace de la Brest-Litovsk, ar fi optat pentru includerea Bucovinei într-un stat ucrainean. La rândul său, deputatul Nikolai Wasilko a cerut împărțirea Bucovinei între români și ucraineni, pretinzând că ucrainenii vor discuta cu românii în spiritul dreptului la autodeterminare⁴⁵.

La 3 noiembrie, Austro-Ungaria a cerut semnarea unui armistițiu și încheierea ostilităților militare, iar, la 11 noiembrie, și Germania a semnat un armistițiu de încetare a războiului. Tot la 11 noiembrie 1918, împăratul Carol I de Habsburg a abdicat, fiind desființată Monarhia Austro-Ungară și proclamată republica. Prăbușirea imperiilor țarist și habsburgic, precum și unirea Basarabiei cu România au creat condiții favorabile pentru afirmarea mișcării naționale românești din Bucovina. La inițiativa profesorului ardelean Sextil Pușcariu, un grup de intelectuali români s-au întâlnit la 12 octombrie și au decis să intre în acțiune, pentru afirmarea drepturilor naționale ale românilor bucovineni. Tot atunci s-a luat hotărârea să fie publicat un ziar, cu apariție de două ori pe săptămână, care să se numească „Glasul Bucovinei”. La 16 octombrie a venit în capitala Bucovinei, de la Storojineț, cunoscutul om politic Iancu Flondor, care în acele zile istorice s-a poziționat în fruntea mișcării naționale și a luat o poziție fermă împotriva împărțirii Bucovinei pe criterii etnice.

Între timp, la 17 octombrie se constituia la Lvov Rada Ucraineană, în cadrul căreia au avut loc dezbateri aprinse în privința viitorului teritoriilor locuite de ucraineni. O parte minoritară dorea unirea Galiției de Est și a nord-vestului Bucovinei cu Ucraina Mare, pe când majoritatea optau pentru organizarea

⁴³ *Ibidem*, p. 29; Radu Economu, *Unirea Bucovinei 1918*, Cernăuți, Editura „Alexandru cel Bun”, 2011, p. 11.

⁴⁴ Pavel Țugui, *op. cit.*, p. 297.

⁴⁵ Erich Prokopowitsch, *op. cit.*, p. 30–31; Radu Economu, *op. cit.*, p. 14–15.

ucrainenilor din Galiția și Bucovina într-un stat autonom, în cadrul Monarhiei Austro-Ungare. În Bucovina, ucrainenii au constituit, la 25 octombrie, un Comitet ucrainean provincial în frunte cu Omelian Popowicz, ca o secție a Comitetului național ucrainean din Lvov⁴⁶.

Românii bucovineni au acționat cu hotărâre pentru a preîntâmpina o împărțire a Bucovinei. La 27 octombrie 1918, a avut loc la Cernăuți o adunare a reprezentanților românilor bucovineni, care s-a proclamat Constituantă și a decis „unirea Bucovinei integrale cu celelate țări românești într-un stat național independent” și purcederea spre acest scop în deplină solidaritate cu românii din Transilvania și Ungaria. Constituanta respingea cu hotărâre orice încercare care ar ținti la știrbirea Bucovinei, dar dorea să se înțeleagă cu popoarele conlocuitoare⁴⁷.

Ultimul guvernator austriac al Bucovinei, Josef Etdorf, în raportul întocmit la 27 decembrie 1918, afirma că încă în ziua de 26 octombrie se știa că se va accepta soluția de împărțire a Bucovinei între români și ucrainenii. Abia în dimineața zilei de 27 octombrie, Iancu Flondor ar fi determinat o schimbare de atitudine în această privință, optând cu fermitate pentru integritatea Bucovinei⁴⁸. Este greu de afirmat dacă cele relatate de fostul guvernator corespund adevărului, fiindcă evenimentele se derulau atunci cu mare repeziciune. Cert este, însă, că deputatul Aurel Onciul, care era adeptul unei înțelegeri între români și ucrainenii, nu a participat la adunarea din 27 octombrie.

La 27 octombrie 1918 au fost aleși și 50 de membri în Consiliul Național Român și a fost creat un comitet executiv, în frunte cu Iancu Flondor (președinte), Dionisie Bejan, Dori Popovici și Sextil Pușcariu (vicepreședinți). La 28 octombrie, Iancu Flondor, Gheorghe Sârbu și Dori Popovici s-au prezentat la palatul guvernamental și au cerut guvernatorului Josef Etdorf să predea puterea Consiliului Național Român din Bucovina. Etdorf, însă, a refuzat să accepte această solicitare.

Reprezentanții ucrainenilor bucovineni au convocat, la 3 noiembrie 1918, o mare adunare la Cernăuți, care a votat pentru împărțirea Bucovinei pe criteriul etnic. Adunarea ucrainenilor a decis atunci că orașul Cernăuți, circumscripțiile Zastavna, Coțmani, Vașcăuți și Vijnița în întregime, circumscripțiile Cernăuți și Siret după majoritatea stabilită la ultimul recensământ și unele localități din Storojineț, Rădăuți, Suceava și Câmpulung, cu majorități ucrainene, deveneau teritorii național-ucrainene, iar Consiliul Național Ucrainean prelua puterea asupra acestor teritorii⁴⁹.

⁴⁶ Radu Economu, *op. cit.*, p. 16.

⁴⁷ *Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România 1917–1918. Documente*, Chișinău, Editura Hyperion, 1995, p. 260.

⁴⁸ Radu Economu, *op. cit.*, p. 19. În februarie 1915, Iancu Flondor admitea că, după încheierea războiului, viitorul hotar al Bucovinei va fi stabilit pe râul Prut, dar insista ca restul teritoriului, în special spațiul dintre râurile Prut și Siret, împreună cu orașul Cernăuți, „să fie considerat ca o parte integrală a revendicărilor noastre”.

⁴⁹ Radu Economu, *op. cit.*, p. 157.

În această situație dificilă, guvernatorul Etdorf a intenționat să predea puterea în comun reprezentanților românilor și ucrainenilor bucovineni, dar Iancu Flondor a refuzat această propunere. Pentru a restabili ordinea în Bucovina, Iancu Flondor a solicitat sprijinul guvernului român. În acest scop, Vasile Bodnărescu a plecat la Iași, pentru a solicita intervenția armatei române în Bucovina. Iancu Flondor a trimis o telegramă și cumnatului său Sever Zotta, care era directorul Arhivelor Statului din Iași, prin care solicita să intervină la autoritățile române în favoarea intrării trupelor române în Bucovina⁵⁰.

La 6 noiembrie 1918 reprezentanții ucrainenilor au reușit să preia controlul asupra mai multor instituții din Cernăuți și au solicitat guvernatorului Etdorf să predea conducerea Consiliului ucrainean. Deputatul Aurel Onciul, fără a se consulta cu alți reprezentanți ai românilor, a convenit cu ucrainenii să fie constituit un guvern român pentru sudul, și unul ucrainean, pentru nordul provinciei, orașul Cernăuți urmând să aibă o administrație comună, iar viitorul Congres de pace să decidă definitiv soarta Bucovinei. Aurel Onciul este declarat comisar național român, deși el nu avea susținerea reprezentanților românilor bucovineni⁵¹.

Unirea Bucovinei cu România

În cursul zilei de 6 noiembrie 1918, guvernul conservator filogerman al României, condus de Alexandru Marghiloman, și-a prezentat demisia, iar la Iași s-a constituit un nou guvern, în frunte cu generalul Constantin Coandă. În zilele următoare, acest guvern a anulat prevederile tratatului de pace cu Puterile Centrale și a cerut trupelor germane și austro-ungare să părăsească teritoriul României. Deja în dimineața zilei de 6 noiembrie, primele detașamente de grăniceri și jandarmi români au intrat în orașele Suceava, Gura Humorului și Câmpulung din sudul Bucovinei, pentru a restabili ordinea. În aceeași zi, în ședința Camerelor reunite la Iași, deja fostul ministru de externe, Constantin Arion, avea să afirme că „guvernul moare fiindcă a luat Bucovina. E cel mai frumos sfârșit ce se putea spera”⁵².

În seara zilei de 6 noiembrie, comanda Diviziei a VIII-a, în frunte cu generalul Iacob Zadik, se instalează în localitatea de graniță Burdujeni. La 8 noiembrie 1918, doi delegați ai Consiliului Național Român au sosit la Burdujeni și au transmis generalului Iacob Zadik mesajul Consiliului de a intra în Bucovina și a înainta spre Cernăuți. Concomitent, generalul Zadik a primit ordin de la guvernul Constantin Coandă să pornească spre Cernăuți⁵³. În această conjunctură complicată, Aurel Onciul, în calitate de autoproclamat comisar român, s-a deplasat la Suceava și a încercat să-l convingă pe generalul Iacob Zadik să nu înainteze mai la nord de linia râului Siret, pentru a preîntâmpina incidente armate. Aurel Onciul încă era

⁵⁰ *Ibidem*, p. 25–26.

⁵¹ Pavel Țugui, *op. cit.*, p. 299; Radu Economu, *op. cit.*, p. 27–28, 158–161.

⁵² Radu Economu, *op. cit.*, p. 29.

⁵³ Pavel Țugui, *op. cit.*, p. 314–315.

convins că Bucovina, cu o administrație reorganizată pe principiul autodeterminării naționale, va rămânea în componența unei Austrii federative.

La 9 noiembrie, instituțiile cele mai importante din Cernăuți au fost luate sub controlul Consiliului Național Român, iar preotul Gheorghe Șandru devenea primar al capitalei Bucovinei. Unitățile militare ucrainene au părăsit treptat Cernăuții și s-au îndreptat în Galiția, unde se dădeau lupte între polonezi și ucraineni. La 11 noiembrie 1918, armata română sub comanda generalului Zadik, a intrat în Cernăuți, fiind întâmpinată cu aplauze în piața centrală a orașului. În zilele următoare, unitățile armatei române au trecut Prutul și au luat sub control întregul teritoriu al Bucovinei, dar și partea de nord-vest a ținutului Hotin, care până atunci se aflase sub ocupație austriacă.

La 12 noiembrie 1918 s-a constituit guvernul Bucovinei în frunte cu Iancu Flondor și 11 membri, care erau responsabili pentru diferite secretariate. În zilele următoare, Consiliul Național Român și guvernul Bucovinei au acționat în direcția restabilirii ordinii publice în întreaga provincie și pregătirea manifestației pentru unirea cu România. La 22 noiembrie, circa 100 de refugiați bucovineni, în frunte cu profesorul Ion Nistor, au revenit la Cernăuți, venind de la Iași și Chișinău. În ziua de 25 noiembrie au fost cooptați 50 de noi membri în Consiliul Național Român, inclusiv 12 refugiați bucovineni, în frunte cu Ion Nistor și George Tofan⁵⁴.

La 28 noiembrie 1918, în Sala Sinodală a Reședinței Mitropolitane din Cernăuți s-a întrunit Congresul General al Bucovinei, la care au fost prezenți 74 de membri ai Consiliului Național Român, 6 delegați ai polonezilor, 7 ai germanilor, precum și 13 locuitori din 5 sate ucrainene. În cadrul acestui Congres, profesorul Ion Nistor a prezentat un comunicat despre perioada austriacă de stăpânire a Bucovinei. Iancu Flondor, care a condus lucrările acestui Congres, a dat citire declarației Congresului General al Bucovinei, prin care se decidea „unirea necondiționată și pentru vecie a Bucovinei, în vechile ei hotare până la Ceremuș, Colacin și Nistru, cu Regatul României”⁵⁵.

Actul Unirii din 28 noiembrie 1918 a fost confirmat prin Decretul-lege nr. 3744/1918, semnat la 18 decembrie 1918. Tot atunci a fost emis Decretul-lege nr. 3745/1918 pentru administrația Bucovinei și au fost numiți Iancu Flondor și Ion Nistor în funcții de miniștri secretari de stat fără portofolii pentru Bucovina, primul cu reședința la Cernăuți, iar al doilea la București. Toate aceste decizii au intrat în vigoare la 2 ianuarie 1919, odată cu publicarea în „Monitorul Oficial”⁵⁶.

În decursul anului 1919, autoritățile române au depus eforturi substanțiale, pentru a obține recunoașterea internațională a unirii Bucovinei și a celorlalte provincii românești cu România. Delegația română a întâmpinat dificultăți mai mari în problema recunoașterii unirii Bucovinei în hotarele sale istorice la România și în chestiunea tratatului minorităților.

⁵⁴ Radu Economu, *op. cit.*, p. 156–157, 165–166.

⁵⁵ *Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România 1917–1918...*, p. 333–335.

⁵⁶ Radu Economu, *op. cit.*, p. 57–58, 184–186.

În timpul desfășurării Conferinței de Pace, unirea întregii Bucovine la România a fost contestată mai ales de delegația americană. Încă la 21 ianuarie 1919, delegația SUA a întocmit un proiect, potrivit căruia Bucovina era divizată în două regiuni etnice principale, care erau despărțite printr-o linie ce trecea la o milă depărtare la nord-vest de Cernăuți, lăsând acest oraș României. Această propunere a fost discutată în plenul Comisiei pentru delimitarea frontierelor în ziua de 8 februarie 1919, delegatul SUA justificând frontiera etnică propusă ca prezentând mai puține dificultăți decât hotarul istoric dintre Bucovina și Galiția. Dacă s-ar fi acceptat această recomandare, România ar fi pierdut în Bucovina un teritoriu care, potrivit recensământului din 1910, era locuit de 85 000 de ucraineni și doar de 300 de români, fără a se preciza numărul locuitorilor de alte naționalități⁵⁷.

După mai multe discuții, purtate în secret și fără participarea unor reprezentanți ai delegației române, delimitarea etnică a Bucovinei a fost aprobată de Consiliul Suprem al celor Patru Puteri, la 21 iunie 1919. Abia la 2 iulie 1919, delegația română a fost informată despre hotărârea luată cu privire la stabilirea graniței româno-polone în Bucovina. Deja la 4 iulie 1919, cei doi experți ai Bucovinei, Nicu Flondor și Alexandru Vitencu, au întocmit un memoriu, în care demonstrau cu argumente istorice și economice că nord-vestul Bucovinei trebuia inclus în componența României. Acești experți acceptau o rectificare de hotar doar în zona muntoasă Storoneț-Putila din districtul Vijnița, „a cărui cedare n-ar fi constituit o pierdere mare economică, nici etnografică”⁵⁸.

La 21 iulie 1919, în semn de protest față de modul de tratare a delegației României la Conferința de Pace, Ion I. C. Brătianu a părăsit delegația română. El a protestat și față de hotărârea de a lipsi Bucovina de nordul și nord-vestul teritoriului său istoric. Deja în zilele următoare, la 22 și 23 iulie 1919, Comisia pentru delimitarea frontierelor a organizat două ședințe, iar delegația americană și-a modificat poziția față de hotarul din Bucovina. Paradoxul situației consta în faptul că, deși s-a realizat o delimitare a frontierei pe criterii etnice, zona de nord-vest a Bucovinei cu populație compactă ucraineană nu a fost revendicată de Polonia. În aceste împrejurări, chiar unul din delegații americani a propus ca bazinul râului Ceremuș să fie redat României din considerente economice, Poloniei urmând să fie cedate doar câteva sate din nord-vestul extrem al Bucovinei, pe unde trecea calea ferată ce făcea legătură între orașele galițiene Kolomea și Zaleszczyki. O decizie în acest sens a fost luată de Consiliul Superior la 1 august 1919, dar delegația română urma să fie informată despre această hotărâre doar după semnarea Tratatului de Pace cu Austria⁵⁹.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 113–114.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 114–115, 202–203.

⁵⁹ Daniel Hrenciuc, *Un capitol din recunoașterea diplomatică a Marii Uniri. Problema Bucovinei în cadrul Conferinței de Pace de la Paris (1919–1920). Contribuții istorice*, în „Analele Bucovinei”, anul X, 2/2003, București, 2003, p. 446; Radu Economu, *op. cit.*, p. 116.

La 10 septembrie 1919, la Saint-Germain en Laye, a fost semnat Tratatul de Pace între Austria și țările aliate. România a refuzat să semneze atunci acest tratat, fiindcă nu era de acord cu stipulațiile din Tratatul Minorităților și cu trasarea frontierelor. Abia la 10 decembrie 1919, după ce delegația română a reușit să obțină câteva modificări în textul acestor două documente, generalul Constantin Coandă a semnat atât Tratatul de Pace cu Austria, cât și Tratatul Minorităților. Numai după semnarea acestui tratat, delegația română a fost informată, la 18 decembrie, despre decizia luată în privința frontierei României în Bucovina. În afara hotarelor țării urmau să rămână 5 sate din nord-vestul extrem al Bucovinei (Babin, Creșceatic, Luca, Prelipcea și Zveneacin), care erau atribuite Poloniei din considerente economice⁶⁰.

După semnarea Tratatului de Pace cu Austria, Parlamentul României a ratificat acest tratat, în două ședințe consecutive, din 23 și 30 iulie 1920. Tratatul a intrat în vigoare la 4 septembrie 1920, când au fost depuse la Paris instrumentele de ratificare⁶¹. Astfel, după 144 de ani de stăpânire austriacă, și după aproape un an de negocieri în cadrul Conferinței de Pace de la Paris, era recunoscută oficial unirea Bucovinei cu România, în hotarele sale istorice până la Ceremuș, Colacin și Nistru. De remarcat că, până la 26 iunie 1940, URSS nu a contestat unirea Bucovinei cu România și nu a înaintat pretenții teritoriale în acest spațiu.

⁶⁰ Radu Economu, *op. cit.*, p. 116, 118. În perioada 1921–1935 a activat o comisie mixtă româno-polonă pentru delimitarea frontierei între cele două țări. S-au organizat la nivel guvernamental șase conferințe plenare, iar delimitarea definitivă a hotarului din Bucovina s-a decis la 26 ianuarie 1928, când cele 5 sate nominalizate din nord-vestul Bucovinei au revenit României.

⁶¹ Daniel Hrenciu, *op. cit.*, p. 448.